

Кузнецов О.В.*

СТРУКТУРНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Розглянуто особливості економічного розвитку Великобританії у період лейбористського правління. Проаналізовано складові формування ВВП Великобританії за категоріями кінцевого використання та взаємозв'язки економічного зростання у Великобританії з світовою фінансовою і економічною кризою. Виявлено причини та наслідки погіршення темпів економічного зростання у Великобританії на сучасному етапі.

Ключові слова: Великобританія, криза, заборгованість, економічне зростання

Рассмотрены особенности экономического развития Великобритании в период лейбористского правления. Проанализированы составляющие формирования ВВП Великобритании по категориям конечного использования и взаимосвязи экономического роста в Великобритании с мировым финансовым и экономическим кризисом. Выявлены причины и последствия ухудшения темпов экономического роста в Великобритании на современном этапе.

Ключевые слова: Великобритания, кризис, задолженность, экономический рост

Features of economic development of the United Kingdom during Labour government are considered. The formation of GDP of the United Kingdom by categories of final use and interrelation of economic growth in the United Kingdom with world financial and economic crisis are analyzed. The reasons and consequences of deterioration of paces of economic growth in the United Kingdom at the present stage are revealed.

Key words: United Kingdom, crisis, debt, economic growth

Постановка проблеми. За оцінками міжнародних економічних і фінансових організацій, Великобританія належить до однієї з найменш регульованих ринкових економік серед провідних індустріальних країн світу. Водночас збитки, понесені цією країною в результаті фінансової і економічної кризи, є другими за абсолютним розміром після США. Через це дослідження причинно-наслідкових зв'язків формування фінансової і економічної кризи у Сполученому Королівстві є актуальним в контексті вивчення особливостей національних моделей розвитку сучасної світогосподарської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сих пір в Україні проблема економічного розвитку Великобританії розглядалася переважно у контексті участі цієї країни в Європейському Союзі. Дана стаття акцентує увагу власне на досвіді британського

* кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України

економічного розвитку, аналізі взаємозв'язків економічного зростання у Великобританії зі світовою фінансовою і економічною кризою і є продовженням дослідження цієї тематики, яке було започатковано у попередніх публікаціях автора [1-5].

Мета дослідження – розгляд особливостей економічного розвитку Великобританії у період лейбористського правління; аналіз складових формування ВВП за категоріями кінцевого використання; виявлення причин та наслідків погіршення економічного зростання у Великобританії на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Протягом тринадцяти років перебування лейбористів при владі (1997-2010 рр.) британський уряд докладав зусиль, спрямованих на забезпечення умов для сталого економічного зростання.

У 1995-2007 рр. зростання ВВП у Великобританії було більш відчутним, ніж в зоні євро та країнах «Великої сімки» (за винятком США і Канади) (табл. 1). Впродовж 1997-2007 рр. середні річні темпи зростання британського ВВП становили 3,0% [6, с. 183], а номінальний його розмір у поточних ринкових цінах збільшився за цей час з 830 до 1398 млрд. ф. ст. [7, с. 36-37].

Таблиця 1. Темпи зростання ВВП в країнах «Великої сімки» та зони євро (1997-2007 роки - середньозважені по періодах, 2010-2011 роки – прогнози)

	1997-01	2002-06	1997-2007	2008	2009	2010	2011
США	3,8	2,7	3,2	0,4	-2,4	2,2	2
Японія	0,5	1,7	1,2	-1,2	-5,2	1,1	0,4
Канада	4,2	2,8	3,4	0,4	-2,7	3,6	3,2
Німеччина	2,1	1	1,6	1,3	-5	1,2	1,7
Франція	3	1,7	2,5	0,4	-2,2	1,2	1,5
Італія	2	0,9	1,6	-1,3	-5	0,7	1,4
Великобританія	3,4	2,6	3	0,5	-4,9	0,9	1,9
Зона євро	2,8	1,7	2,3	0,5	-4,1	1,2	1,8

Джерело: складено автором за даними: European Economic Forecast – Spring 2010 / European Commission. – 2010; OECD Economic Outlook / OECD. – No.87 – May 2010.

Стійке економічне зростання у Великобританії впродовж 1997-2007 рр. можливо пояснити двома важливими структурними змінами. По-перше, завдяки застосуванню режиму інфляційного таргетування низький рівень споживчих цін перетворився на стале очікування на ринку. Це полегшувало Банку Англії управляти економічними процесами, а бізнесу – планувати діяльність та інвестувати у майбутнє. По-друге, посилення регулятивного навантаження на роботодавців при лейбористському уряді не вплинуло на погіршення ситуації на ринку праці. Вимоги профспілок щодо прискореного підвищення заробітної платні виявилися невідчутними. Завдяки цим структурним змінам вдалося утримати тенденцію зростання заробітної платні у допустимих межах, незважаючи на стрибок цін на нафту.

Разом з цим, у структурі попиту почали відбуватися небезпечні зміни.

По-перше, з 1995 р. споживчі витрати домашніх господарств зростали у середньому на 3,5% щороку, що перевищувало темпи зростання ВВП. По-друге, з 1999 р. державні видатки збільшувались у середньому на 4,9% щороку, що також перевищувало темпи зростання ВВП у відповідному періоді. По-третє, прискорились темпи зростання дефіциту зовнішньої торгівлі товарами, який у 1997-2007 рр. збільшився з 20 до 184 млрд. доларів [8, с. 15].

Жодна з цих тенденцій не могла продовжуватися. Споживання є ключовим чинником економічного зростання у Великобританії. Витрати домашніх господарств є найбільшою складовою ВВП, частка яких становить понад 60% (табл. 2).

Таблиця 2. ВВП Великобританії за категоріями кінцевого використання

Роки	2000	2005	2006	2007	2008
	Відсотків до підсумку				
ВВП	100	100	100	100	100
Кінцеві споживчі витрати	84,2	86,4	85,6	84,9	85,8
домашніх господарств	63,1	62,5	61,6	61,4	61,6
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	2,4	2,5	2,4	2,4	2,5
центрального уряду	11,3	12,9	13,1	12,7	13,2
місцевих урядів	7,3	8,5	8,4	8,4	8,5
Валове нагромадження основного капіталу	17,1	16,7	17,1	17,8	16,9
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	0,5	0,4	0,4	0,5	0,1
Баланс зовнішньої торгівлі товарами та послугами	-1,8	-3,4	-3,1	-3,2	-2,7

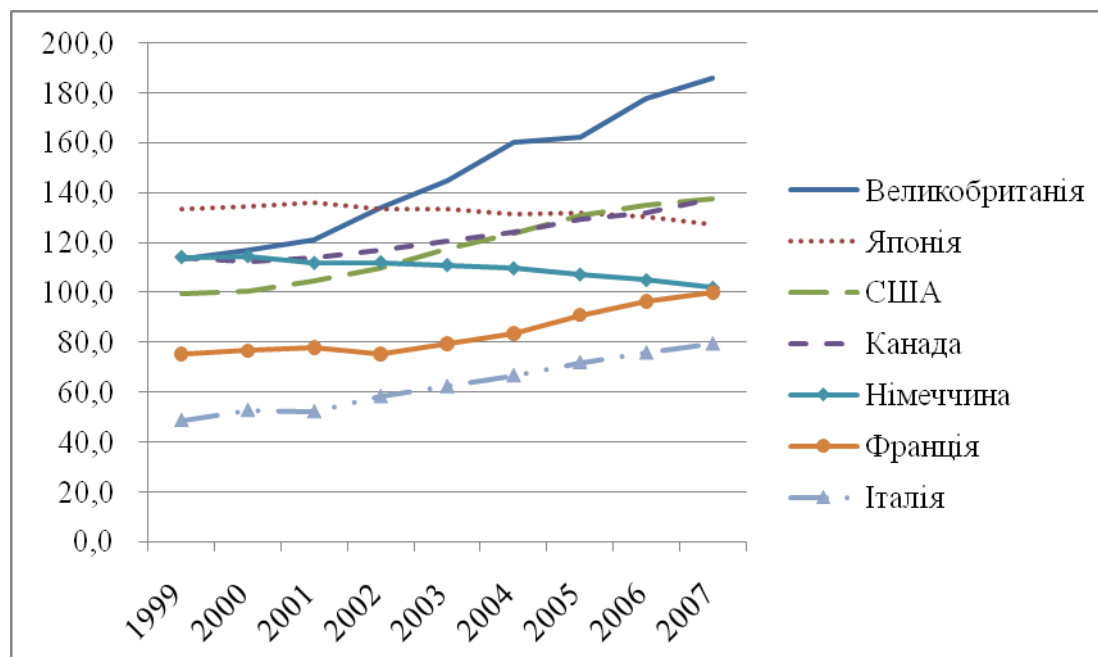
Джерело: складено автором за даними: *United Kingdom National Accounts: The Blue Book / Office for National Statistics. – 2009. – P. 252.*

Водночас головною причиною перевищення темпів зростання споживчих витрат темпів зростання ВВП було зменшення частки заощаджень у доходах домогосподарств. У 1995-2007 рр. рівень заощаджень у Великобританії знизився з 10,3% до 2,5% від доходу після сплати податків [9, с. 7], що було найнижчим показником серед країн ЄС. Послаблення схильності до заощаджень пояснювалось стрімким зростанням цін на британському ринку житла, який, за оцінками ОЕСР, є одним з найбільш переоцінених серед розвинених країн світу.

Іншою перешкодою став рівень заборгованості британських домогосподарств, який становив понад 180% від доходів після сплати податків і був вищим ніж у будь-якій іншій країні «Великої сімки» (рис. 1) [10, с.6]. Такий високий розмір заборгованості, навіть в умовах порівняно низьких відсоткових ставок у Великобританії, означав, що обслуговування боргу було досить суттєвим навантаженням у структурі витрат британських домогосподарств.

Таким чином, для збереження стабільних темпів зростання ВВП необхідно було шукати інші джерела. Приватні внутрішні інвестиції, динаміка яких була досить повільною, мали зростати більш швидкими темпами. Теж саме стосувалося експорту товарів з метою подолання негативної тенденції збільшення від'ємного сальдо торговельного балансу.

Зволікання з проведенням необхідних змін у структурі попиту стало одною з причин уповільнення темпів зростання ВВП у 2008 р. Приватні фірми за рахунок активного споживання накопичили достатні ресурси для збільшення капітальних інвестицій. Проте необхідність сплачувати значні кошти у пенсійні фонди стримувала їх мотивацію щодо здійснення внутрішніх інвестицій. Крім того, британські компанії були менш схильними до інвестицій в очікуванні погіршення перспектив економічного зростання.

Рис. 1. Заборгованість домашніх господарств в країнах «Великої сімки», у % від доходу після сплати податків.

Джерело: складено автором за даними: <http://www.oecd.org>

Перспективи розвитку експортної промисловості у Великобританії також виглядали не так оптимістично, як хотілося б уряду. Міжнародна позиція Сполученого Королівства залишалась досить сприятливою з позиції експорту послуг. Крім того, Британія традиційно займає провідні позиції щодо експорту високотехнологічних товарів у порівнянні з іншими європейськими країнами. Це є значною перевагою, оскільки зростання сектору торгівлі високотехнологічними товарами відбувається особливо швидкими темпами. Однак, на тлі цих переваг у Британії спостерігалася невтішна тенденція щодо скорочення ринкової частки експорту. Британська експортна промисловість перебувала у несприятливому стані наприкінці 1990-х рр. завдяки міцному фунту стерлінгів, на початку 2000-х рр. – через негативний розвиток світової торгівлі, а з середини 2000-х років – знову через зміцнення фунту стерлінгів. Але найбільше занепокоєння полягало в тому, що пожвавлення світових економічних тенденцій не послужило стимулом для покращення ситуації у британській експортній промисловості.

Ситуація виглядала б менш драматичною, якщо б уповільнення динаміки компонентів попиту супроводжувалось активізацією компонентів ринкової пропозиції.

Так, аналіз ринку робочої сили свідчив про наступне. У Британії спостерігався імміграційний сплеск після того, як країна відкрила кордони для притоку робочої сили з нових країн-членів ЄС. У період з травня 2004 р. до вересня 2008 р. для отримання роботи в Британії було зареєстровано близько 1 млн. мігрантів з країн Центральної та Східної Європи. За даними Інституту економічних та соціальних досліджень, подібний демографічний сплеск внаслідок збільшення працездатного населення у Британії мав бути еквівалентним зростанню ВВП на 0,1% у період між 2005-2007 рр.

Однак, проблема полягала у тому, що демографічна складова зростання була повністю нівельована сплеском цін на нафту. За оцінками МВФ, подвоєння енергетичних цін в період 2003-2005 рр. означало кумулятивне падіння обсягів виробництва в Британії на 1% протягом 2006-2007 рр. Це, в свою чергу, знизило зростання ВВП у цей період на 0,3% [11].

Статистичні дані щодо продуктивності праці – фундаментального фактору економічного зростання – були також невтішними. З одного боку, це можливо пояснити несприятливою динамікою ВВП. З іншого боку, треба зважати на деякі структурні чинники. Протягом 2002-2007 рр. продуктивність праці зростала на 1,6% щороку, що нижче середнього показника у 2,4%, характерного для періоду 1997-2001 рр. [9, с. 22].

Редакція журналу «The Economist» пов'язує такий негативний розвиток безпосередньо з економічною політикою міністра фінансів Г.Брауна, зокрема, із запровадженням ним адміністративних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та податкових заохочень з метою стимулювання додаткових корпоративних інвестицій у сферу досліджень і розробок (R&D). Водночас внутрішні приватні інвестиції – важливий чинник підвищення продуктивності праці – були недостатніми, серед іншого, внаслідок збільшення регуляторного та податкового навантаження на бізнес [11].

На низьку продуктивність впливають також інші чинники. Так, існуюча у Британії проблема отримання вищої освіти означає, що в країні частка низько кваліфікованої робочої сили є значно більшою, ніж в інших заможних країнах. Недостатні інвестиції у транспортну інфраструктуру є причинами поширених транспортних заторів та пробок. За темпами впровадження інновацій у виробничий процес Британія поступається країнам-лідерам. А сьогодні саме інновації є важливою складовою забезпечення переваг продуктивності праці серед розвинутих країн.

Внаслідок стрімкого розвитку іпотечного кредитування, як реакції на безпрецедентно швидке підвищення цін на нерухомість, у 2008 р. заощадження британських домашніх господарств знизилися до найнижчого рівня з 1950-х рр., а рівень їх заборгованості перевищив 100% ВВП. У фінансовому секторі нагромадження боргів було ще більш вираженим. За підрахунками компанії «McKinsey», у відносному вимірі Сполучене Королівство перетворилося на найбільшого боржника у світі: сукупний розмір приватного та державного боргу досяг 480% ВВП проти 460% ВВП в Японії та 270% у США [12, с.10].

Надмірна залежність економічного зростання від приватного споживання у кредит, урядових видатків та інноваційних і високодохідних операцій фінансового сектору стали причинами зростаючих дисбалансів у розвитку британської економіки. Дефіцит поточного рахунку у 2007 р. становив 2,7% ВВП, у той час як профіцит сальдо зовнішньої торгівлі фінансовими послугами дорівнював близько 2% ВВП. У період між 1997 та 2007 рр. державне споживання збільшилося з 18% до 21% ВВП, тоді як підприємницькі інвестиції в основний капітал скоротилися з 11,75% до 10% ВВП. Рецесія лише загострила ці тенденції: у 2009 р. державне споживання збільшилося до 23,5% ВВП, а інвестиції в основний капітал знизилися до 8,25% ВВП [13, с.8].

У період між 2002 та 2007 рр. активи британських банків майже потроїлися, а британська фінансова система перетворилася на лідера серед країн світу з точки зору розміру фінансового левериджу, тобто відношення запозичених коштів до власного капіталу, яке було навіть вищим, ніж в США. В результаті цього Сполучене Королівство стало надзвичайно вразливим до дестабілізації фінансових ринків, що особливо відчувалось під час ескалації фінансової кризи: ВВП країни у 2009 р., вперше з 1992 р., скоротився на 4,9%, що вважається найглибшим його падінням з часів Другої світової війни; рівень безробіття досяг 7,6%.

У Сполученому Королівстві бум на ринку нерухомості та волятильні доходи фінансового сектору у передкризовий період послужили причиною стрімкого зростання податкових доходів бюджету. Відповідно, плани видатків бюджету на 2007-2008 фінансовий рік базувалися саме на цих нестабільних потоках доходів. По мірі того, як податкові надходження в результаті ескалації кризи скорочувались, видатки державного сектора по-

чали значно перевищувати надходження. Так, державні витрати збільшилися з 41% ВВП у 2006/2007 фінансовому році до 48% ВВП у 2009/2010 фінансовому році, тоді як за відповідний період податкові надходження знизилися на 2% ВВП. Характерно, що протягом двадцяти передкризових років доходи бюджету в середньому становили 38% ВВП і не перевищували 40% ВВП. Однак, з початку 2000-х рр. між величиною доходів і видатків бюджету існував постійний розрив, який почав швидко розширюватися в останні два роки. В результаті цього дефіцит бюджету у 2009 р. збільшився до 11,3% ВВП [13, с.8].

Висновки. Таким чином, можливо зробити висновок, що протягом тринадцяти років перебування при владі лейбористам не вдалося трансформувати економіку, хоча і були досягнуті суттєві зрушення на ринку праці. Технократична політика Г.Брауна, що була спрямована на одночасне підвищення податків та видатків поруч із регуляторним тиском завдавали відчутної шкоди мотивації на ринку праці та бізнесовим інтересам. Надмірна акумуляція заборгованості як у приватному, так і у державному секторах економіки протягом останньої декади спричинила виникнення значних економічних та фінансових проблем у Сполученому Королівстві: рецесії та рекордного зростання бюджетного дефіциту.

Сполучене Королівство отримало найбільший розмір дефіциту бюджету серед країн ОЕСР [14] та країн ЄС-27 [6, с.201]. За даними МВФ, у наступні роки для покриття цього дефіциту відносні запозичення коштів Сполученого Королівства будуть вищими, ніж у будь-якої іншої країни «Групи двадцяти» [15, с. 11]. Таким чином, завдання фінансової консолідації постає як найважливіше на порядку денному нового коаліційного уряду Девіда Кемерона. Урядова політика має бути спрямована на мінімізацію ризиків відновлення економічного зростання та підтримку приватного сектора як локомотива економічного розвитку [13, с. 7-10]. Для вирішення цього завдання, по-перше, уряд реалізуватиме програму дій, спрямованих на швидке зниження дефіциту та заборгованості з метою повернення довіри населення та бізнесу до здатності уряду забезпечувати умови для стабільної економічної діяльності і зростання доходів. По-друге, уряд вживатиме заходів для запобігання формуванню системних макроекономічних та фінансових ризиків з метою недопущення майбутньої залежності економічного розвитку від волятильних чинників боргового зростання. Виконання цих завдань новий коаліційний уряд бачить, перш за все, у стимулюванні приватних інвестицій та експорту.

Література

1. Кузнецов О.В. Особливості сучасної британської податкової системи // Фінанси України. – 2010. - №4. – С.102–113.
2. Кузнецов О. Британська енергетична стратегія у контексті економіки змін клімату // Економіка України. - 2010. - №3. – С.53-63.
3. Кузнецов О.В. Участь Великобританії в перерозподілі світових фінансових потоків // Фінанси України. – 2009. - №11. – С.101-111.
4. Кузнецов О.В. Інфляційне таргетування як механізм стабілізації цін у Великій Британії // Банківська справа. – 2009. – № 6. – С.40-50.
5. Кузнецов О. Монетарна політика Великобританії: досвід подолання інфляції // Вісник Національного банку України. – 2008. - №10. – С.40-43.
6. European Economic Forecast – Spring 2010 / European Commission. – 2010. – 232 p.
7. United Kingdom National Accounts: The Blue Book / Office for National Statistics. – 2009. – 286 p.
8. Balance of Payment 1st Quarter 2008 / Office for National Statistics. – 27 June 2008.
9. The UK Pocket Databank / HM Treasury. – 20 August 2010. - <http://www.hm-treasury.gov.uk/d/pdb.pdf>

10. Global Financial Stability Report. Responding to the Financial Crisis and Measuring Systemic Risk / IMF. – April 2009.
11. Gordon Brown and the economy. Lustre lost // The Economist. – 2006. – March 23rd 2006.
12. Debt and deleveraging: The global credit bubble and its economic consequences / McKinsey Global Institute. – 2010. – 94 p.
13. Budget 2010 / HM Treasury. – June 2010. – 121 p.
14. OECD Economic Outlook / OECD. – No.87. – May 2010. – http://www.oecd.org/document/61/0,3343,en_2649_34573_2483901_1_1_1_1,00.html
15. IMF Fiscal Monitor / IMF. – May 14, 2010.